

Češki parlamentarni izbori: povratak „normalne politike“?

Filip Fila, mag. soc., Int MA in Economy, State and Society
asistent na Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu, filip@idi.hr

Uvod¹

Češka je Hrvatskoj jako dobro poznata država. Pa ipak, o češkoj politici malo se zna i raspravlja. Ovaj članak ne polazi nužno od pretpostavke motivacije za zalaskom u dubinu češkog slučaja, već nastoji istaknuti ono što je relevantno, s jedne strane, za uopće rezimiranje rezultata jednih izbora te, s druge strane, za proučavanje političkih procesa u širem kontekstu Srednje i Istočne Europe. U tom smislu, ključni mu je zadatak tumačenje i kontekstualizacija rezultata izbora za donji dom (*Poslanecká sněmovna*) češkog parlamenta iz 2021. godine.² Kako bi to bilo ostvareno, rad je podijeljen u četiri etape. Prvo se pruža kratki povijesni pregled moderne češke politike, zatim se daje rezime predizbornog perioda, da bi se onda prezentirali i pojasnili rezultati izbora. Posljednji dio članka nastoji se dotaknuti širih implikacija izbora, od kojih su među ostalim i teze o porazu populizma i povratku tradicionalnih stranaka tj. laički rečeno „normalne politike“.

Češka politika od pada komunizma do danas

Od ranih 1990-ih pa sve do minulog desetljeća, Češka je imala razmjerno stabilan stranački sustav, dominantno obilježen socioekonomskim rascjepom (Hloušek i Kopeček, 2008). Iznimno pojednostavljena slika izgleda ovako: umjereni lijevi birači najčešće su glasovali za Češku socijaldemokratsku stranku (ČSSD), dok su umjereni desni birači najčešće glasovali za Građansku demokratsku stranku (ODS). Površnu sličnost sa slikom stranačke arene u Hrvatskoj narušavala je ekonomski liberalna orijentacija ODS-a te činjenica opstanka nereformirane Komunističke partije Čehoslovačke, danas Komunističke stranke Bohemije i Moravske (KSČM). ODS i ČSSD izmjenjivale su se kao vodeće stranke koalicijskih vlada od 1992. pa sve do 2017. godine, kad su i jednu i drugu snažno porazile nove stranke.

¹ Ovaj tekst je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom UIP-2019-04-2979.

² Gornjim domom možemo smatrati Senat. Dalje u tekstu će se govoriti isključivo o donjem domu pa se stoga jednostavnosti radi neće posebno spominjati da se radi o njemu.

No, kao što je već bilo natuknuto, pad tradicionalnih stranaka započeo je ranije u 2010-ima. Negativne posljedice ekonomske krize spojene s isplivavanjem korupcijskih afera stvorile su plodno tlo za izazivače. Godine 2011. na scenu stupa dosad najvažnija nova stranka – Akcija nezadovoljnih građana (ANO 2011, kasnije samo ANO).³ Kao što ime sugerira, deklarativno se radilo o građanskom pokretu, s češkim milijarderom slovačkih korijena Andrejem Babišem na čelu. Ideološki gledano, projekt je bio postavljen široko i fleksibilno, s izraženom protuestablišmentskom crtom, pa ga se stoga može okarakterizirati kao centristički populizam, a može se i dodatno specificirati da se radi o tehnokratskom tipu populizma (Havlík, 2019). Kontrastirajući sebe kao figuru uspješnog poslovnjaka s figurom konvencionalnog političara (i svim negativnim stereotipima koje ta figura nosi), Babiš je prvu potvrdu političkog potencijala dobio već na parlamentarnim izborima 2013. godine. Drugi najbolji rezultat (18,7 posto glasova) donio je i mjesto u vladajućoj koaliciji predvođenoj ČSSD-om te Babišu mjesto podpredsjednika vlade i ministra financija.

Češka javnost u Uniji prednjači po euroskepticizmu i protumigrantskim stavovima

Za šire promatranje Srednje i Istočne Europe, sigurno najznačajniji događaj u ovom izbornom razdoblju bilo je odbijanje prijedloga migrantskih kvota unutar Europske unije. Zajednička odluka donesena s ostalim državama Višegradske skupine, razumljiva je s obzirom na nacionalni kontekst. Češka javnost, naime, u Uniji prednjači po euroskepticizmu, kao i u protumigrantskim stavovima. Euroskepticizam također nipošto nije stran ni u stranačkoj sceni – već od sredine 1990-ih razvijan je kako u *mainstreamu* politike, tako i na njenim marginama (Havlík, Hloušek i Kaniok, 2017). Ne iznenađuje stoga da 2015. nastaje i zasad razmjerno uspješna radikalno desna, protumigrantska i euroskeptična populistička stranka Sloboda i direktna demokracija (SPD), predvođena Tomijom Okamur-om. Ujedno u istom razdoblju ostvaruje se rast svojevrsnog opozita Okamurinoj stranci – Češke piratske stranke (Pirati). Vođeni Ivanom Bartošem, „čovjekom s dredovima“, ova nova stranka nastoji ponuditi progresivnu alternativu populizmu, stavljajući poseban naglasak na demokratske vrijednosti i europejstvo.

Izbori 2017. su zatim označili daljnji uspjeh ANO-a, koji je s gotovo 30 posto glasova nakon dužeg pregovaranja uspio složiti manjinsku vladu s ČSSD-om te uz parlamentarnu potporu KSČM-a. Rast populizma, koji je bio itekako opaziv u 2010-ima, dakako nije bio specifičan ovoj državi, već je obilježio cijelu regiju Srednje i Istočne Europe. Svakako ono što je s tim često povezano i što je zanimalo razne promatrače bilo je i pitanje demokratskog nazadovanja. Iako se mnogo pažnje posvetilo Babiševoj kupovini dijela medija nakon ulaska u politiku, treba reći da hipoteze o prerastanju Češke u iliberalnu demokraciju ipak nisu empirijski utemeljene (Havlík i Hloušek, 2020). U raspravama o protuestablišmentskim strankama, jedno od najzanimljivijih pitanja ono je kako se one točno razvijaju kada dođu na vlast, tj. kad one same postaju establišment. Do ovih se izbora stranku ANO zapravo moglo navoditi kao primjer stranke koja nije značajno promijenila svoje centrističko usmjerenje, unatoč sudjelovanju u izvršnoj vlasti.

Ključne točke predizbornog razdoblja

Predizborno razdoblje bilo je ponajprije obilježen velikom neizvjesnošću o ishodu izbora. U prvom je valu COVID-19 dobrim dijelom zaobišao regiju Srednje i Istočne Europe, što je dovelo do danas poznate Babiševe izjave o tome da je Višegradska četvorka „najbolja u COVID-u“ (*best in COVID*) (Dubinsky, 2021). Nakon blagog prvog vala, uslijedile su teška jesen i zima, koje su rezultirale time da se Češka krajem studenog nalazila na sedmom mjestu i po broju slučajeva i po broju smrti na milijun stanovnika (Worldometer, 2021). To se odrazilo na pad potpore vladajućima, pa se tako u jednom trenutku činilo kao da se ANO približava podršci od oko 20 posto. Druge stranke vidjele su u tom svoju priliku te su već pri samome kraju 2020. godine formirane dvije bitnije predizborne koalicije. U koaliciju desnoga centra, nazvanu ZAJEDNO (SPOLU) ušle su ODS, Kršćanska i demokratska unija - Čehoslovačka narodna stranka (KDU-ČSL) te TOP 09. Kao njen najistaknutiji član i premijerski kandidat pojavio se ODS-ov Petr Fiala, sveučilišni profesor politologije te bivši rektor Masarykovog sveučilišta u Brnu. Druga, liberalnija

³ Kratica znači „da“ na češkom.

Fila, Češki izbori: povratak „normalne politike“?

koalicija (PirSTAN) bila je formirana od sve uspješnijih Pirata te Gradonačelnika i neovisnih (STAN).⁴

Što se tiče kampanje, najznačajniji momenti bili su vezani uz ANO. Stranka kojoj je ofenziva naspram etablirane politike dotad davala dobre rezultate, u ovoj kampanji se našla u nečemu što bi se moglo nazvati defenzivna ofenziva s novim naglascima. Među ostalim, bilo je riječi o borbi za obranu zemlje „do zadnje kapi krvi“ (až do roztrhání těla) od prijetnje koju koalicije SPOLU i PirSTAN (prozvani „Piratostan“) predstavljaju. Najviše kritika pretrpjeli su Pirati i to na temu njihovih stavova prema migraciji. Pošteđena nije bila ni koalicija SPOLU, koju se također optužilo da će dovesti migrante, predati suverenost Uniji, uvesti euro, ali i naškoditi socijalnoj državi (Kopecký, 2021a). Koalicija SPOLU je pak također dijelom igrala na strahove birača, konkretno na predviđanje da bi Babiš mogao složiti vladu s komunistima i Okamurom. U svemu ovome doista se mogao opaziti zaokret ANO-a prema desno, odnosno „podebljavanje“ njihove „tanke ideologije“ uvođenjem suverenizma i euroskepticizma. Babiševo prijateljstvo s mađarskim premijerom Viktorom Orbánom koje je bilo istaknuto osobnim posjetom u vrhuncu kampanje, dodatno je osvijestilo taj razvoj u javnosti. Konačno, kad se činilo da su sve karte već bačene na stol, nekoliko dana prije izbora pojavila se afera *Pandora Papers*. Premijer Babiš bio je prozvan za kupovinu dvorca u Francuskoj preko offshore kompanija, no tvrdnju da je time učinio nešto loše, glatko je odbacio.

Tablica 1. Pregled glavnih stranka u utrci za parlamentarne izbore 2021.

Koalicija	Stranke	Europska grupacija	Orijentacija	Ključna obilježja
SPOLU	ODS	ECR	Desni centar	Društveni konzervativizam, ekonomski liberalizam, meki euroskepticizam
	KDU-ČSL	EPP	Desni centar	Demokršćanstvo
	TOP 09	EPP	Desni centar	Liberalni konzervativizam
-	ANO	RE	Centar ili desni centar	(Tehnokratski) populizam
PirSTAN	Pirati	PPEU	Lijevo centar	Piratske i zelene politike
	STAN	EPP	Centar	Lokalne politike, liberalizam
-	SPD	ID	Desno	Protumigrantska stranka, populizam, tvrdi euroskepticizam
-	Prisega	-	Centar	Protukorupcijska stranka
-	ČSSD	PES	Lijevo centar	Socijaldemokracija
-	KSČM	PEL	Lijevo	Komunizam, između tvrdog i blagog euroskepticizma

Izvor: Autor.

Rezultati izbora

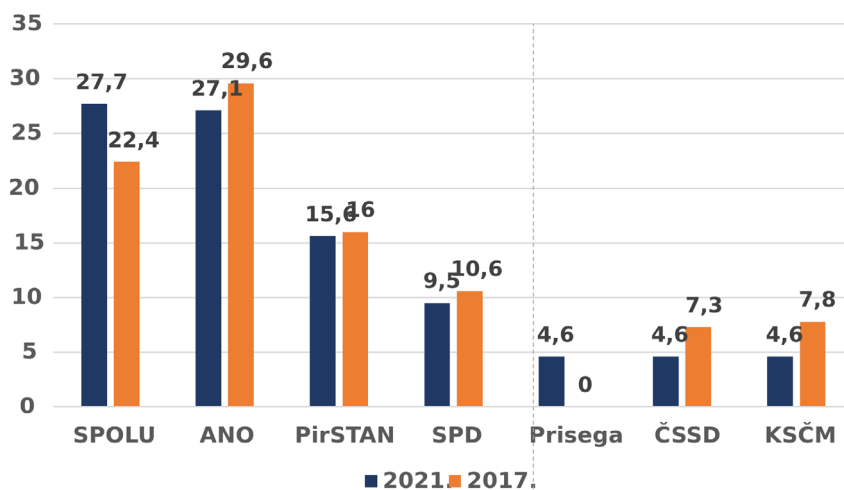
Svatko tko bi tumačeći rezultate ovih izbora bio u iskušenju podnasloviti svoj tekst s, primjerice, „tradicionalne stranke uzvraćaju udarac“ ili „poraz populizma“ trebao bi ipak biti oprezniji. *Slika 1*, kada se koalicije uzmu u obzir, postotno gledano i ne ukazuje na velike razlike u odnosu na izbore iz 2017. godine. Pogledamo li zatim raspodjelu mandata na razini pojedine stranke na *Slici 2*, možemo vidjeti da je ANO još uvijek uvjerljivo najjača stranka u državi, s više od dvostrukim brojem mandata naspram druge najjače stranke.

No, kad se sve promjene zbroje, postignuto je dovoljno razlike da bi ishod izbora bio sasvim drugačiji od prijašnjih. Očito je u samoj završnici, etablirajući se kao najizglednija protubabiševska opcija, koalicija

⁴ Kratica na češkom znači „šator“.

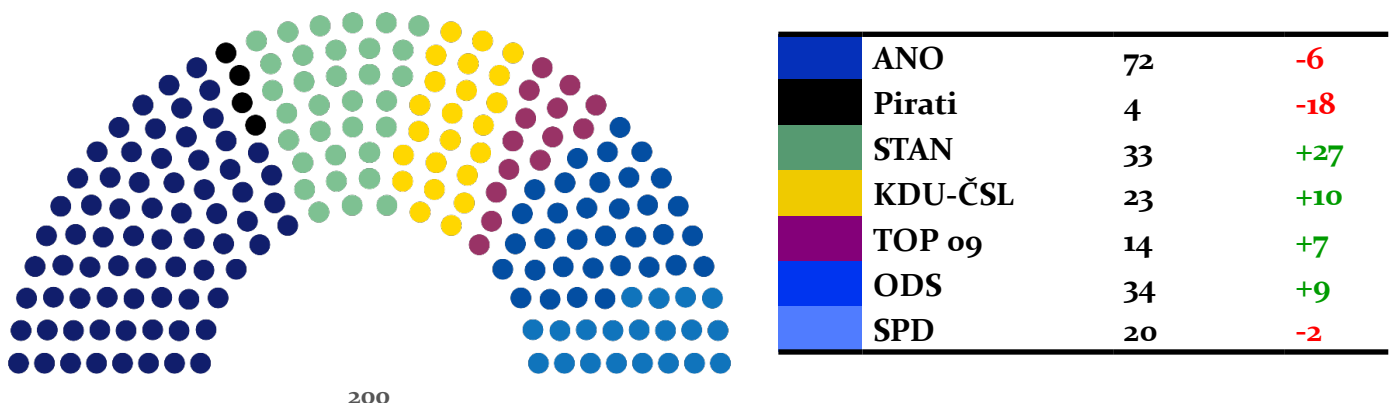
SPOLU nadmašila anketna predviđanja te uspjela uzeti prvo mjesto u broju glasova. ODS, određena kao premijerska stranka, sasvim očekivano dobila je najviše glasova unutar koalicije. Relativno gledano, ipak treba uočiti da su ostale stranke te koalicije doživjele veći porast od ODS-a samog, što se može protumačiti kroz prizmu da birači ipak ODS vide kao više establišmentsku stranku od TOP 09 i KDU-ČSL, koje su do sada imale manje participacije u izvršnoj vlasti, ali i manje afera. Da u Češkoj još uvijek postoji želja pružiti priliku novijim snagama koje još nisu imale priliku vladati, pokazuje uspjeh stranke STAN. Dobre debatne performanse vođe Víta Rakušana, napadi na koalicijske partnere Pirate te posljedično pojačani dojam umjerenosti u kontrastu s njima, stavile su STAN tik do druge najveće stranke. Pirati, za koje nitko nije očekivao da će dobiti toliko mali broj preferencijalnih glasova, dobili su gorku političku lekciju. Od stranke koja u jednom trenutku prema anketama sama skoro uzimala 20 posto glasova te koja je branila 22 mandata, spali su na samo četiri. Tomio Okamura i njegov SPD doživjeli su pak drugačiji scenarij; ostvarili su manje više sličan rezultat kao na prošlim izborima te sa svojih 20 mandata ostaju relevantna, i dalje kontroverzna pojava u češkoj politici.

Slika 1. Usporedba rezultata stranaka i koalicija, 2017.-2021.

Izvor: Autor.

Slika 2. Raspodjela mandata pojedinačnih stranaka 2021.

Izvor: Autor.

Ono što se može izdvojiti kao važan čimbenik u drugačijem ishodu ovih izbora znatan je pomak u izlaznosti. Njen rast s prijašnjih 60,8 na 65,4 posto svakako nije mali i traži objašnjenje. Uzroka je vjerojatno više. S jedne strane, viša izlaznost upućuje na to da su politički akteri izbore kroz kampanju uspjeli prikazati kao prekretnu. S druge strane, moglo bi se spekulirati da je Babiševo približavanje Orbánu u

Fila, Češki izbori: povratak „normalne politike“?

samom finišu kampanje, u većoj mjeri, te afera *Pandora Papers*, u manjoj mjeri, također motivirala jedan dio birača da izađe na izbore.

Od gubitnika izbora, tu su dvije stranke ljevice – ČSSD i KSČM. Obje stranke po prvi put nemaju niti jednog predstavnika u parlamentu. Socijaldemokrati nisu mogli zaustaviti već postojeću tendenciju slobodnog pada stranke, koju je suradnja s ANO-om mogla samo pospješiti. Može se reći da su i polarizirajući komunisti suradnjom s ANO-om izgubili nešto – dio svog protestnog šarma, ali vjerojatnije je od veće važnosti to da su suočeni s posljedicama starenja svoje biračke baze.

Umjesto zaključka: kamo ide češka politika?

Umjesto rezimea slijede najteža pitanja, a to su uvijek ona koja se tiču prognoza daljnjih političkih razvoja. Prvo pitanje koje se uopće bilo nametnulo u trenutku pisanja ovog članka je kad i kako će biti sastavljena nova vlada. Sa svojih 108 mandata, koalicije ZAJEDNO i PirSTAN već su u noći objave izbornih rezultata potpisale namjeru suradnje te bi standardna procedura bila da im predsjednik države povjeri mandat za sastavljanje nove vlade. Novi premijer bio bi Petr Fiala. Predsjednik Miloš Zeman je, međutim, još prije objave rezultata izbora ustvrdio da će to povjerenje dati *pojedinačnoj* stranci koja ostvari najbolji rezultat – dakle ANO-u. Na potencijalne probleme s primopredajom vlasti nadovezali su se i zdravstveni problemi predsjednika, koji je dan nakon završetka izbora bio hospitaliziran. Usprkos ovim komplikacijama, ANO je izjavio da prihvaća svoje mjesto u opoziciji (ČTK, 2021b) te je nova peteročlana koalicija naposljetku 28. studenog ipak zasjela na čelo države.

Od širih implikacija izbora, mnoge će posebno zanimati razvoj odnosa ove države naspram Europske unije. U novoj vladi jedino se ODS može smjestiti u tabor euroskepticizma (i to blagog) te se na temelju izrečenog u kampanji može očekivati svojevrzni „povratak Zapadu“. Pa ipak, Češka je jako dobar primjer onoga što se u postfunkcionalističkoj teoriji europskih integracija naziva ograničavajući disenzus (*constraining disensus*, v. Hooghe i Marks, 2009). Ne samo visoka razina euroskepticizma javnosti, već i pritisak radikalno desne izazivačke stranke SPD te determinacija na temelju prijedloga puta⁵ trebali bi značiti da od Češke možemo i dalje očekivati oprez u pitanjima dubine europske integracije. Vrijedi izdvojiti da je budući premijer Fiala već najavio neuvođenje eura za cijelog mandata vlade (Leinert, 2021).

**Među gubitnike
izbora spadaju
stranke ljevice –
ČSSD i KSČM**

Nadalje, vrlo brzo bi se trebalo otvoriti i pitanje nedostajuće ljevice. Nominalno, sad ju jedino Pirati zastupaju, što znači da ljevica ima samo 2% zastupnika. S tim u vezi je i pitanje koliko dugo će Pirati izdržati kao dio koalicije, tj. hoće li doći do sukoba vrijednosne prirode s ostatkom koalicije.⁶ Usprkos tome, zasad im je zajamčeno mjesto u koaliciji te dvije ili tri ministarske fotelje. Jedna od tema putem koje bi se vrijednosne podjele posebno mogle aktualizirati pitanje je ozakonjivanja istospolnih brakova. Malo je poznato da se činilo da će Češka postati prva postsocijalistička zemlja koja bi ozakonila istospolni brak.⁷ U pozadini je, naime, bio prijedlog koji je u prošlom sazivu parlamenta prošao prvo čitanje (ČTK, 2021a), ali zbog kraja saziva nije uspio doći dalje od tog. Za očekivati je da će u novom sazivu prominentna uloga desnijih opcija u novoj vladi ograničiti takav razvoj. Za Petra Fialu brak je zajednica između muškarca i žene (Menšík, 2021), dok KDU-ČSL tvrdi da bi izglasavanje istospolnih brakova značilo i pad vlade (Seznam Zprávy, 2021). Naposljetku bi se moglo dogoditi da upravo ANO ponovno pokrene inicijativu, stavljajući liberalnije stranke vladajuće koalicije u nezgodnu poziciju.

Pitanje daljnjeg razvoja i budućnosti ANO-a bit će i dalje zanimljivo što za medijske, tako i za pokoji akademski tekst. Babiševe tvrdnje o odlasku iz politike u slučaju poraza revidirane su nakon izbora

⁵ Odnosi se ponajprije na odbijanje prijedloga migrantskih kvota te na oklijevanje oko uvođenja eura.

⁶ Čak i nakon sklapanja dogovora o novoj vladi jedan istaknuti član ODS-a rekao je da se radi o „neomarksistima“ (Kopecký, 2021).

⁷ Češka je ujedno i jedina postsocijalistička zemlja gdje postoji većinska potpora javnosti tome (Lipka i Masci, 2019).

(Trousilová, 2021). Povratak centru već je nagovješten; u novom sazivu parlamenta Babiš tvrdi da će zastupati i birače ČSSD-a, KSČM-a te Prisege (Česká televize, 2021). Njegov idući korak mogla bi biti kandidatura za mjesto predsjednika države, za što bi imao vrlo dobre šanse.

Na kraju se treba vratiti na normativno tumačenje ishoda izbora kojeg se sami podnaslov članka dotaknuo. U medijima se tvrdilo primjerice da će Česi imati „najnormalniju vladu u Srednjoj Europi“ (Kaczorowski, 2021) ili da su ovi izbori „protupopulistički poticaj“ (Gosling, 2021) Europi. Na razini rasprave o tome tko je osvojio izbore, jasno je da možemo konstatirati poraz populizma. Međutim, treba istaknuti da ako zbrojimo mandate ANO i SPD, populističke stranke zapravo čine 46% novog saziva parlamenta, pri čemu ne treba zaboraviti ni skori ulazak jedne sasvim nove, protukorupcijske stranke (Prisega). Stoga je tvrditi da su populističke stranke poražene možda pretjerano. Čini se da češka javnost još uvijek pokazuje želju za novitetima u politici. Nova vlast bit će i dalje suočena s izazovom povratka povjerenja u tradicionalne stranke te mogućnošću skorog kažnjavanja od birača u slučaju neuspjeha.

Literatura

Česká televize. (2021). Babiš nevyužije dva pokusy na sestavení vlády, které mu slíbil Zeman. Vojtěch má skončit 1. listopadu. 17. listopada. <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3387360-prezident-mi-slibil-dva-pokusy-na-sestaveni-vlady-tvrdi-babis-nevyuzije-je-aby>

ČTK. (2021a). Sněmovna dala šanci uzákonění manželství pro stejnopohlavní páry. ČTK – České noviny. 29. travnja. <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/snemovna-dala-sanci-uzakoneni-manzelstvi-pro-stejnopohlavni-pary/2029595>

ČTK. (2021b). Babiš: Zemanovu nabídku jednat o vládě nepřijmu, půjdeme do opozice. ČTK – České noviny. 15. listopada. <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/babis-zemanovu-nabidku-jednat-o-vlade-neprijmu-pujdeme-do-opozice/2103997>

Dubinsky, P. (2021). Babis Brags: V4 ‘Best In Covid’. *Prague Business Journal*. 1. rujna. <https://prague-businessjournal.com/babis-brags-v4-best-in-covid>

Gosling, T. (2021). Czech election offers Europe an anti-populist boost. *Al Jazeera*. 14. listopada. <https://www.aljazeera.com/news/2021/10/14/czech-election-offers-europe-an-anti-populist-boost>

Havlík, V. i Hloušek, V. (2020). Differential Illiberalism: Classifying Illiberal Trends in Central European Party Politics. U: M. Egan, N. Nugent i W. E. Paterson (ur.), *Palgrave Studies In European Union Politics* (str. 111-136). Basingstoke i New York: Palgrave Macmillan.

Havlík, V., Hloušek, V. i Kaniok, P. (2017). *Europeanised Defiance – Czech Euroscepticism since 2004* (1. izd.). Opladen i Leverkusen: Verlag Barbara Budrich.

Hloušek, V. i Kopeček, L. (2008). Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics Between Persistence and Change. *East European Politics and Societies: and Cultures*, 22(3), 518–552. <https://doi.org/10.1177/0888325408315833>

Hooghe, L. i Marks, G. (2009). A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science*, 39(1), 1–23. <https://doi.org/10.1017/S0007123408000409>

Fiala, Češki izbori: povratak „normalne politike“?

Kaczorowski, A. (2021). Czy to koniec Babiša? Czesi zagłosowali za jakościową zmianą i będą mieć najnormalniejszy rząd w Europie Środkowej. *Newsweek Polska*. 11. listopada. <https://www.newsweek.pl/swiat/polityka/wybory-parlamentarne-w-czechach-wygrana-centroprawicy-co-z-andrejem-babisem/7sboctx>

Kopecký, J. (2021a). Babiš vyčítá Spolu euro i kmotry. Můžeme ho porazit, potvrdil to, říká Fiala. *Idnes.cz*. 1. listopada. https://www.idnes.cz/volby/pritvrzeni-v-kampani-babis-versus-koalice-spolu-fiala-euro-privatizace-babisova-drahota.A211001_105140_volby_kop

Kopecký, J. (2021b). Silný mandát musí uznat i Zeman, věří Fiala. Přišli za ním lídři PirSTAN. *Idnes.cz*. 9. listopada. https://www.idnes.cz/volby/volebni-stab-koalice-spolu-ods-kdu-csl-top-09-volby-2021.A211009_084411_volby_kop

Leinert, O. (2021). Během příštích čtyř let žádná česká vláda euro nepřijme. Není to pro občany výhodné, říká šéf ODS Fiala. *Hospodářské noviny*. 1. ožujka. <https://archiv.hn.cz/c1-66890050-fiala-zachranu-je-hlasy-stredopravicovych-volicu>

Lipka, M., Masci, D. (2019). Where Europe stands on gay marriage and civil unions. *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/10/28/where-europe-stands-on-gay-marriage-and-civil-unions/>

Menšík, J. (2021). Fiala proti stejnopohlavním sňatkům: Tradiční rodinu je třeba chránit. *Novinky.cz*. 9. rujna. <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/fiala-proti-stejnopohlavnim-snatkum-tradicni-rodinu-je-treba-chranit-40371541>

Trousilová, A. (2021). Babiš: Ve Sněmovně zůstanu, i když budeme v opozici. *Novinky.cz*. 10. listopada. <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/babis-ve-snemovne-zustanu-i-kdyz-budeme-v-opozici-40374490>

Seznam Zprávy. (2021). Manželství pro gaye a lesby nesmí projít. Jinak vláda s námi padá, řekl Jurečka. *Seznam Zprávy*. 17. rujna. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/manzelstvi-pro-gaye-a-lesby-nesmi-projit-jinak-vlada-s-nami-pada-rekl-jurecka-174923>

Worldometer. (2021). COVID-19 Coronavirus Pandemic: Reported Cases and Deaths by Country or Territory. *Worldometers.info*. 30. studenog. <https://www.worldometers.info/coronavirus/>